

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Srovnání sociobiologického a psychologického
výkladu lidského jednání**

Markéta Týcová

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

**Srovnání sociobiologického a psychologického
výkladu lidského jednání**

Markéta Týcová

Vedoucí práce:

PhDr. Špelda Daniel, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Poděkování

Na tomto místě bych velmi ráda vyslovila poděkování vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Danielu Špeldovi, Ph.D. za jeho odborné vedení, za náměty, rady a připomínky, jež mi velmi pomohly při zpracování mnou zvoleného tématu.

Velký dík patří také celé mé rodině, která mne podporovala v průběhu studia.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	SOCIOBIOLOGIE	3
	2.1 Předchůdci sociobiologie	5
	2.2 Zakladatel sociobiologie	6
	2.3 Hlavní představitelé sociobiologie.....	7
3	EVOLUČNÍ ETIKA	10
4	RECIPROČNÍ ALTRUISMUS	13
	4.1 Vězňovo dilema.....	17
	4.2 Půjčka za oplátku	19
	4.3 Nashova rovnováha	20
5	VÝBĚR PARTNERA	21
6	RODIČOVSKÁ INVESTICE	28
7	KRITIKA SOCIOBIOLOGIE	31
	7.1 Psychologické pojetí lidské existence	32
	7.2 Filozofické pojetí lidské existence	34
8	ZÁVĚR	36

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	39
9.1 Literatura	39
9.2 Internetové zdroje	42
10 RESUMÉ.....	43
11 PŘÍLOHY	44

1 ÚVOD

Cílem této práce je podat srovnání sociobiologického a psychologického výkladu lidského jednání, zvláště se zaměřením na problematiku sexuálního chování. Předpokládaným výsledkem by mělo být přiblížení problematiky daného tématu a zmapování literatury pojednávající na toto téma. Práce si klade tyto otázky: Do jaké míry jsou rozdíly v morálních hodnotách lidí, v chování mužů a žen dány genetickými predispozicemi? Jakou měrou je podmiňují sociální a kulturní vlivy? Názory na tuto otázku se výrazně liší. Mnozí vědci se domnívají, že existují vrozené rozdíly v chování mužů a žen, jež se vyskytují ve všech kulturách. Někteří jsou přesvědčeni, že k takovým závěrům opravňují poznatky sociobiologie. Často například upozorňují, že téměř ve všech kulturách je lov a boj činností spíše mužskou než ženskou. Z toho dle nich vyplývá, že muži mají biologicky podmíněné agresivní sklony, které ženám chybějí. Zastánci sociobiologie mají tendenci vidět lidi jen jako další druhy zvířat, jako součást přírody, zatímco její kritici je chápou zcela odlišně.¹

Práce je rozdělena do několika kapitol a podkapitol, kde každá pojednává o určité oblasti zpracovávané problematiky. Úvodem se budu zabývat vznikem, vývojem a definicí sociobiologie. Uvedu též hlavní představitele a pokusím se shrnout jejich základní myšlenky a díla. Pozornost se také soustředí na charakteristiku sociobiologie jako relevantního způsobu zkoumání témat morální filosofie. Ve druhé části se pokusím zařadit evoluční etiku do systému souvisejících věd a budu se věnovat formulaci základní otázky a hlavních úkolů evoluční etiky. V další části si kladu za cíl objasnit význam altruismu jakožto stěžejního pojmu reflektované problematiky, s důrazem především na altruismus reciproční. Tato podkapitola bude také obsahovat některé souvislosti týkající se aplikace teorie her v evoluční etice. Zde se budu podrobněji zabývat klasifikací herních strategií, které reprezentují jednotlivé typy jedinců z hlediska jejich tendence ke spolupráci, soupeření či zradě, a mírou jejich úspěšnosti ve hře zvané

¹ HOLCOMB, Harmon; BYRON, Jason. "Sociobiology", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, [online].

věžňovo dilema, která je matematickým modelem některých konfliktních rozhodovacích situací. Zmíním se také o uplatnění teorie her v evoluční biologii a o slavné Nashově větě o rovnováze. Poslední dvě kapitoly věnují pohledu sociobiologie a psychologie na výběr partnera a na rodičovskou investici a v závěru se budu zabývat shrnutím rozdílů mezi sociobiologickým, psychologickým a filozofickým přístupem k výkladu lidského jednání.

2 SOCIOBIOLOGIE

Sociobiologie jako vědní obor zkoumá biologické základy společenského jednání. Vychází z předpokladu, že sociální chování má svůj původ v evoluci, a snaží se takovéto chování vysvětlit a zkoumat. Využívá i poznatků dalších disciplín, jako například antropologie, archeologie, etologie², populační genetiky a zoologie.³ Při studiu lidských společností je velmi úzce svázána s evoluční psychologií. Sociobiologie stojí na dvou základních předpokladech, a to že některé chování je dědičné a zděděné chování je řízeno přirozeným výběrem, což znamená, že bylo pravděpodobně výhodné pro prostředí, v kterém se druh vyvíjel. Sociobiologie znamená radikální odklon od kulturního determinismu a oživení determinismu biologického.

Sociobiologie je definována jako aplikace evoluční biologie na sociální chování všech živočichů, včetně člověka. Hovoříme o přenášení principů vývojové a genetické biologie na lidskou společnost.⁴ Sociobiologie zkoumá sociální chování jako například územní boje, skupinový lov či kolonie sociálního hmyzu. Tvrdí, že stejně jako tlak evoluční selekce vedl zvířata k užitečnému využívání prostředí, tak je vedl i k výhodnému sociálnímu chování. Edward Osborne Wilson definuje sociobiologii jako vědecké studium biologického základu všech forem sociálního jednání u všech druhů organismů včetně člověka.⁵

Evoluční přístup vychází z předpokladu, že existující životní formy jsou výsledkem postupných změn v genetické výbavě živočichů. Tyto změny jsou výsledkem přirozeného výběru. Robert Wright shrnuje teorii přirozeného výběru: *„Když se u jedinců nějakého druhu vyskytují různé dědičné vlastnosti a některé vlastnosti prospívají přežití a rozmnožování více než jiné, v populaci tyto*

² Etologie je vědní obor v rámci zoologie, který se zabývá studiem chování živočichů.

³ WILSON, Edward, O. *O lidské přirozenosti. Máme svobodnou vůli, nebo je naše chování řízeno genetickým kódem?* Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1993. s. 25.

⁴ HARTL, Pavel; HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Praha : Portál, 2000. s. 549.

⁵ WILSON, Edward, O. *O lidské přirozenosti. Máme svobodnou vůli, nebo je naše chování řízeno genetickým kódem?* Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1993. s. 206.

*vlastnosti (pochopitelně) převládnou“.*⁶ V oblasti sexuálního chování se tento proces řídí tzv. *pohlavním výběrem*, který je založen na soutěži příslušníků jednoho pohlaví o reprodukční přístup k příslušníkům opačného pohlaví. Pohlavní výběr tedy závisí na přednostech, které v souvislosti s rozmnožováním určitého jedince zvýhodňují před ostatními jedinci stejného pohlaví.⁷

Spor mezi psychologickým a sociologickým vymezením kultury souvisí s polemikou o kulturním a biologickém determinismu. Jednou ze základních charakteristik každé kultury je její naučitelnost v rámci lidského společenství. Již novokantovci poukázali na existenci apriorních biologicky podmíněných struktur v lidské psychice, které velmi silně ovlivňují kulturní obraz reality. Mezi antropology vyvstala otázka, zda se tyto vnitřní kulturní dispozice liší mezi jednotlivými národy nebo rasami a způsobují obrovskou mnohotvárnost světových kultur, nebo je to naopak sociální a kulturní prostředí, které dominantně ovlivňuje výchovu jedince. Biologický determinismus se rozšířil v první polovině 19. století a teprve Franc Boas, Margaret Meadová a další američtí antropologové 20. století se jednoznačně přiklonili ke kulturnímu determinismu.

V sedmdesátých letech vystoupil americký entomolog Edward Osborne Wilson s teorií sociobiologie, která využívá poznatků evoluční biologie a genetiky k obnovení biologického determinismu. Současný biologický determinismus většinou zdůrazňuje universálnost dědičných základů kultury, překračujících etnické rozdíly. Většina sociálních věd poukazuje na to, že základem kulturních a sociálních jevů jsou dědičné a biologické příčiny. Převážná většina teorií tohoto charakteru přisuzuje lidem znaky chování zvířat, zejména vyšších primátů. Základní evoluční principy tudíž předpokládají, že žena si bude volit muže buď podle znaků genetické kvality nebo podle jeho ochoty či schopnosti přispět k výchově dětí. Muži usilují o maximalizaci počtu oplodnění,

⁶ WRIGHT, Robert. *Morální zvíře: proč jsme to, co jsme*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011. s. 27.

⁷ DARWIN, Charles. *O pohlavním výběru*. 1. vyd. Praha : Academia, 2005. s. 19.

kterých mohou dosáhnout buď stykem s mnoha ženami, nebo preferencí plodnější partnerky.

2.1 Předchůdci sociobiologie

V letech 1963 až 1974 biologové William D. Hamilton, George Williams, Robert Trivers a John Maynard Smith zdokonalili a rozšířili Darwinovu teorii přirozeného výběru. Východiskem jejich myšlení byly poznatky evolučních biologů o společenském chování živočichů. V evoluční biologii zapříčinily objevy uvedených vědců tzv. „*genocentrickou, přesněji alelocentrickou, revoluci*“.⁸

Robert Trivers se zabýval postoji a jednáními, která sledují prospěch druhého člověka. Zkoumal optimální druh vzájemnosti, nesobeckosti, opětované pomoci a výměny hodnot, nejen mezi příbuznými a dospěl k závěru, že emoce slouží jako mediátor mezi našim vnitřním účtováním a chováním vůči vnějšímu světu. Zajišťují reciproční výměnu s jinými jedinci a nabádají k altruismu tam, kde se může z dlouhodobého hlediska vyplatit.

Biolog Robert Trivers společně s matematikem Danem Willardem utvořili Trivers-Willardovu teorii,⁹ dle níž je pro samice žijící v příhodných podmínkách výhodné přivádět na svět syny, protože do jejich vývoje mohou investovat více živin. Synové zdatných matek vyhrávají více zápasů o přízeň samic a zplodí početnější potomstvo. Syny strádajících matek by v bojích o samice čekal neúspěch, zůstali by bez potomstva a matčiny geny by se v dalších pokoleních neuplatnily. V takové situaci je výhodnější mít více dcer, které nějaké potomky na svět přivedou a do další generace se tak prosadí i matčiny geny. Robert Trivers zavedl v sedmdesátých letech minulého století termín *rodičovská investice* (parental investment) a definoval jej jako jakékoli chování, kterým rodič

⁸ ZRZAVÝ, Jan; STORCH, David; MIHULKA, Stanislav. *Jak se dělá evoluce; od sobeckého genu k rozmanitosti života*. 1. vyd. Praha a Litomyšl: Paseka, 2004. s. 19.

⁹ TRIVERS, Robert.; WILLARD, Dan. Natural selection of parentel ability to vary the sex ratio of offspring. *Science* 179, 1973. s. 90-92.

zvyšuje pravděpodobnost přežití svého potomka a jeho úspěšně reprodukce, a které činí na úkor vlastní schopnosti investovat do potomka dalšího.¹⁰

2.2 Zakladatel sociobiologie

Termín sociobiologie rozšířil v roce 1975 Edward Osborne Wilson svou publikací *Sociobiology: The New Synthesis* (Sociobiologie: Nová syntéza). Tento americký vědec se jako entomolog zabýval studiem sociálního hmyzu. Následující kniha Edwarda Osborna Wilsona *O lidské přirozenosti*, vyšla roku 1978 jako závěrečný díl trilogie obsahující tituly *Hmyzí společenství*, v němž studuje sociální hmyz, a již zmiňované *Sociobiologie: Nová syntéza*, která se zaměřuje na hlavní principy utváření sociálního života živočichů během evoluce.¹¹

Wilson ve své knize o sociobiologii napsal, že se jedná o hybridní disciplínu, která zahrnuje poznatky z etologie, ekologie a genetiky a jež se věnuje agresivitě a altruismu u člověka, sexualitě ve vztahu postavení muže a ženy ve společnosti, tabu incestu nebo také homosexualitě.¹² Wilson upozorňuje na to, že mnoho lidských projevů má hluboký biologický základ, který se utvářel již během evoluce. Mezi takové projevy patří například odmítání sexuálního styku s příbuznými, které je ovšem činěno na základě zrakových a čichových signálů a ne z důvodu morálního kodexu. Zrakové a čichové vjemy nás vedou k výběru partnera s určitou mírou odlišností na základě vrozených schémat a to i přesto, že je vědecky dokázáno, že osoby žijící v incestu jsou méně ohroženy výskytem dědičných chorob.¹³

Podle Wilsona jsou mnohé aspekty lidského sociálního života zakotveny v našem genetickém kódu. Sociobiologové také vysvětlují, proč je většinou samec

¹⁰ BARRETT, Louise; DUNBAR, Robin; LYCETT, John. *Evoluční psychologie člověka*. 1. vyd. Praha : Portál, 2007. s. 67-68.

¹¹ KRÁLÍK, Miroslav. *Přežijeme sami sebe? Konec konců*. č.6, 2004, s. 23-24.

¹² WILSON, Edward Osborne. *Sociobiology - The New Synthesis*. Cambridge : Harvard University Press, 1975. s. 4-6.

¹³ WILSON, Edward Osborne. *O lidské přirozenosti. Máme svobodnou vůli, nebo je naše chování řízeno genetickým kódem?* 1.vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1993. s. 24-57.

dominantnější než samice a jejich rozdílné sexuální chování. Sociobiologie však rozšířila naše poznání spíše o životě zvířat než o lidském chování. Ukázalo se, že sociální skupiny mají na chování jedinců tvořících daný druh významný vliv. Na druhé straně však bylo nalezeno jen málo důkazů toho, že by komplexní formy lidské činnosti byly rovněž geneticky podmíněny.

2.3 Hlavní představitelé sociobiologie

Mezi další představitele sociobiologie řadíme Richarda Dawkinse, který tvrdí, že každý gen se snaží maximálně rozšířit kopie své DNA. Živé organismy podle této hypotézy představují pouhé mechanismy přenosu DNA a jejich morfologie, fyziologie i chování jsou uzpůsobeny strategií genů. Každý jedinec, poslušný genové strategii, usiluje předat následující generaci maximum svých genů. Tato představa je v literatuře známa jako *Dawkinsova teorie sobeckého genu*.¹⁴

Dawkinsova kniha *Sobeký gen* byla v českém překladu vydána v roce 1998. Její hlavní myšlenka je postavena na principu, že „organizmy právě nemusí být sobecké, přinejmenším ve vztahu k příbuzným anebo k členům vlastní skupiny, protože ‚sobeké‘ jsou jen geny, jakožto jediné významné jednotky selekce a evoluce. Geny jsou sobecké pouze v tom smyslu, že mají schopnost přednostně se postarat o vlastní existenci, protože pokud by ji neměly, neexistovaly by“.¹⁵ A právě takové chování, které se na úrovni genů zdá sobecké, se ve výsledku ukáže jako altruismus.

I když se geny chovají „sobeky“, člověk může jednat altruisticky, solidárně. Dispozice k morálnímu jednání nebo náboženské víře jsou zřejmě také determinovány geneticky, i nesobeké jednání vzbuzují sobecké geny. Matt Ridley se ve své knize o biologickém základu lidských ctností s názvem *Původ ctnosti* zabývá neobyčejně vysokou vrozenou schopností lidí kooperovat a přizpůsobovat se normám vlastní skupiny. Schopnost kooperace není v rozporu

¹⁴ DAWKINS, Richard. *Sobeký gen*. Přel. Vojtěch Kopský. 1.vyd. Praha : Mladá fronta, 1998. s. 29-49.

¹⁵ Tamtéž, s. 211-238.

se zájmy sobeckých genů, ale právě naopak. Kooperující člověk si tak zajišťuje vyšší prestiž než nekooperující a to i přes to, že za své chování nemusí být odměněn recipročně poskytnutou výhodou.¹⁶ Základem lidské ctnosti je podle Ridleyho svobodná výměna zboží a myšlenek. Lidský druh se odlišuje od ostatní živočišné říše tím, jak daleko dovedl dělbu práce a směnu neboli obchod. Ridley toto dokládá na mnoha příkladech již od prostých kmenových společností.¹⁷

Antropolog Donald Symons použil v roce 1979 jako první sociobiologický přístup v oblasti sexuálního chování a to ve svém díle *Evoluce lidské sexuality*. Evoluční přístup vychází z předpokladu, že existující životní formy jsou výsledkem postupných změn v genetické výbavě živočichů. Tyto změny jsou výsledkem přirozeného výběru, tedy přežití těch druhů, které jsou dobře adaptované ve svém prostředí. V oblasti sexuálního chování se pak tento proces řídí tzv. *sexuálním výběrem*, který je založen na tom, že příslušníci jednoho pohlaví, obvykle muži, soutěží mezi sebou o reprodukční přístup k příslušníkům opačného pohlaví, a na preferenčním výběru příslušníků jednoho pohlaví, obvykle žen, určitých příslušníků pohlaví opačného. Muži obvykle soutěží o reprodukční přístup k ženám nebo o zdroje energie, potravy atd. pro ženy důležité, jsou iniciativní při sblížení, účastní se rizikových aktivit kvůli tomu, aby ženy zaujali, aby na ně zapůsobili. Obecně platí Symonsův poznatek, že během celé evoluce lidstva muži vykazovali větší soutěživost o přístup k ženám než naopak. I v dnešní době jsou to obvykle muži, kteří touží po větší rozmanitosti sexuálních partnerů a jsou náchylnější k náhodným sexuálním aktivitám.¹⁸ Jak tvrdí Donald Symons, sex je vnímán ve všech lidských kulturách jako něco, „co ženy mají a muži chtějí“.¹⁹

Převážná většina sociobiologů, došla ke svým teoriím o lidské přirozenosti prostřednictvím studia chování zvířat. Edward Wilson je entomolog. Nikolaas Tinbergen, nizozemský biolog, přešel k sociobiologii z ornitologie a to ze studia

¹⁶ RIDLEY, Matt. *Původ ctnosti. O evolučních základech a zákonitostech nesobeckého jednání člověka*. Přel. Martin Konvička. 2.vyd. Praha : Portál, 2010. s. 29-36.

¹⁷ Tamtéž, s. 49-61.

¹⁸ WEISS, Petr. Ženská a mužská sexuální atraktivita z pohledu sociobiologie. *Postgraduální medicína* 6, č.2, 2004, s. 156.

¹⁹ WEISS, Petr cituje Donalda Symonse. Ženská přitažlivost. *Psychologie Dnes*, č. 3, 2002. s. 20.

chování hmyzu a ptáků, především racků. Konrad Lorenz, zakladatel moderní etologie, studoval zejména instinktivní chování u husy velké. Zabýval se projevy a chováním, hledal smysl lásky, důvěry, ale i agrese či nenávisti v lidském světě. Lidé podle něj zdědili od svých zvířecích předků instinktivní sklon k agresi, který se projevuje ve všech formách násilného chování, od běžných potyček až po moderní války.²⁰

²⁰ SHEEHY, Noel. *Encyklopedie nejvýznamnějších psychologů*. Přel. Jiří Ogrocký . 1.vyd. Brno : Barrister Principal, 2005. s. 132-136.

3 EVOLUČNÍ ETIKA

Pro zařazení evoluční etiky do systému souvisejících věd a teorií, musíme zmínit již Jeana-Baptistu Lamarcka (1744-1829), který vydal v roce 1809 práci nazvanou *Philosophie zoologique* (Filozofie zoologie), v níž jako první dokazoval existenci evoluce. Přestože předpokladem Lamarckovy evoluční teorie byla nesprávná myšlenka, že změny fenotypu se promítají do dědičného genotypu²¹, je považován za prvního evolucionistu, předchůdce Charlese Darwina (1809-1882).

V roce 1859 vyšlo Darwinovo stěžejní dílo *O vzniku druhů*, v němž dokazoval fakt evoluce a zároveň představoval teorii evoluce přírodním výběrem, která mechanismus evoluce vysvětlovala.²² Jedinci, kteří jsou lépe adaptováni na prostředí, mají obecně více potomků. Hůře přizpůsobivé organismy podlehnou selekčním tlakům a nakonec z populace vymizí. V roce 1871 vydává Darwin knihu *O původu člověka*, v níž seznamuje čtenáře se svou teorií „*mravního citění*“.²³ Darwinova myšlenka, že lidská morálka souvisí se sociálními instinkty vštípenými v procesu fylogeneze, je i v dnešní době klíčovou tezí evoluční etiky. Matt Ridley později kritizoval na Darwinově přístupu jeho představu, že organismus je směsí obou rodičů. Je totiž složeninou mnoha individuálních znaků, které získali jeho rodiče od svých rodičů a ti od prarodičů.²⁴

Za zakladatele sociálního darwinismu, je považován významný sociolog Herbert Spencer (1820-1903), který se soustředil na to, jak se přirozený výběr nemilosrdně, ale tvůrčím způsobem zbavuje neschopných jedinců. Spencer již v roce 1851, osm let před Darwinovou knihou *O původu druhů*, napsal: „*Bída neschopných, neštěstí, které čeká neopatrné, hladovění lenivých a odstrkování*

²¹ Předpokladem Lamarckovy evoluční teorie byla myšlenka, že se změny fenotypu promítají do dědičného genotypu. Jinak řečeno, žirafy mají dlouhý krk, protože se jejich předkové natahovali k vysoce umístěné potravě.

²² QUAMMEN, David. Darwin: První střípky inspirace. *National Geographic*. č. 2, 2009, s. 108-110.

²³ DARWIN, Charles. *O původu člověka*. 2.vyd. Praha : Academia, 2006. s. 116-136.

²⁴ RIDLEY, Matt. Moderní Darwinové. *National Geographic*. č. 2, 2009, s. 135.

slabých silnými, jehož výsledkem se jich tolik ocitá v nesnázích a útrapách, to jsou projevy rozsáhlé, prozíravé laskavosti. ²⁵

Ve svém díle *Principia Ethica* napadl filosof G. E. Moore myšlenku, že je možné odvozovat lidské hodnoty z evoluce nebo z jakékoli jiné vlastnosti pozorované přírody. Tento chybný postoj označil jako *naturalistický omyl*. Od té doby považují filosofové koncepce jako sociální darwinismus za překonané.²⁶ Nejen naturalistického omylu se ovšem dopustil Adolf Hitler, když opíral svoje diskriminační zákony o sociální darwinismus.

Evoluční etika je empirická věda, jejímž hlavním předmětem je biologické objasnění altruismu. Právě k tomuto účelu využívá teorii her. Evoluční etika se snaží spojit biologii a filozofii. Dle jejích závěrů je veškeré naše chování determinováno evolučním vývojem. Altruistické chování evoluční etika vykládá jako chování, které má být co nejvíce prospěšné naší vlastní osobě. Naším největším cílem by mělo být šíření našich genů. *„Evoluční pohled nám umožní odpovědět na otázku proč. Jen díky evoluci můžeme zjistit, jak se na sociálním životě druhů podepsali různé typy rodičovské péče o potomstvo, různá prostředí, různé typy potravy a různý historický vývoj.*“²⁷ Od sociobiologie, ze které současná evoluční etika vychází, se evoluční etika liší svým zaměřením na morálku a moralitu člověka.

Základní otázku evoluční etiky velmi přesně formuloval Radim Brázda: *„Spočívá morální chování člověka na evolučních kořenech, na v průběhu lidské fylogeneze geneticky implementovaných dispozicích chování, které spoluurčují nebo zcela determinují morální chování dnešního člověka?“*²⁸

Brázda identifikuje hlavní úkol evoluční etiky jako hledání konvenčního biologického objasnění altruismu.²⁹ Z tohoto vymezení implicitně vyplývá, že se

²⁵ Wright cituje Richarda Spencera. WRIGHT, Robert. *Morální zvíře: proč jsme to, co jsme*. Přel. Antonín Hradilek. 1.vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011. s. 318.

²⁶ WRIGHT, Robert. *Morální zvíře: proč jsme to, co jsme*. Přel. Antonín Hradilek. 1.vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011. s. 319 .

²⁷ RIDLEY, Matt. *Červená královna: sexualita a vývoj lidské přirozenosti*. 2. vyd. Praha : Portál, 2007. s. 274.

²⁸ BRÁZDA, Radim. *Úvod do srovnávací etiky*. 1. vyd. Praha : KLP Koniasch Latin Press, 1998. s. 83.

²⁹ Tamtéž, s. 84-94.

evoluční etika zabývá i mechanismy, které podmiňovaly evoluční úspěšnost této strategie. Sociobiologové předpokládají, že *lidská morálka*³⁰ má kořeny ve fylogenezi člověka, u něhož se postupem evoluce vyvíjely vlastnosti zefektivňující altruistickou strategii, jako například moralistická agrese, která motivovala jedince k potrestání egoistického odmítnutí spolupráce.

Radim Brázda se zabýval i vzestupem aplikované etiky a příklonem některých filosofů k problematice sexuality. Dle jeho názoru při zkoumání fenoménu sexuality nemůžeme pominout evolucionistické vklady, které interpretují sexualitu jako hnací motor vývoje lidské společnosti.³¹ Matt Ridley uvádí ve své knize *Červená královna*: „*Naše vybíravost při hledání partnerů přinutila lidskou mysl k horečnatému rozvoji, jehož jedinou příčinou bylo, že vtip, virtuozita, nápaditost a originální osobnost vzrušují naše bližní. Tento pohled na úlohu člověka ve světě je poněkud méně povznášející než pohledy, jaká nám předkládají tradiční náboženství, současně nás však osvobozuje. Budme sami sebou.*“³²

Evoluční etika se zabývá především recipročním altruismem. Právě při jeho reflexi je stěžejním nástrojem teorie her, pomocí níž dokážeme modelovat míru úspěšnosti této strategie v různých situacích. Úspěchy půjčky za oplátku nebo jejich modifikací, které kooperují s altruisty a trestají egoisty, nasvědčují možné úspěšnosti recipročního altruismu.

³⁰ Morálka je systém norem a hodnotových představ, které řídí jednání lidí v daném společenství a jsou obecně závazné.

³¹ BRÁZDA, Radim. *Ethicum*. 1.vyd. Zlín: Verbum, 2010. s. 167-169.

³² RIDLEY, Matt. *Červená královna*. Přel. Martin Konvička. 1.vyd. Praha : Portál, 2007. s. 271.

4 RECIPROČNÍ ALTRUISMUS

Humanitní vědy prezentovaly dlouhou dobu altruismus jako protiklad egoismu. S rozvojem evolučních teorií se pohled na altruismus změnil. Přestal být chápán jako projev lidské nezištnosti, naopak byla zdůrazněna jeho výhodnost pro reprodukci našich genů.

Altruismus je nesobecké chování, při kterém upřednostňujeme zájmy někoho jiného před svými vlastními. Výzkumy v oblasti evoluční biologie ukazují, že altruismus je přirozený způsob chování živočichů, který se vyvinul pomocí evolučních mechanismů. Člověk má přirozené předpoklady k tomu, aby se choval mravně. U člověka považujeme altruistické chování za morální. Ti, kteří hrají podle pravidel, vítězí. Existuje souvislost altruistického jednání s osobní morálkou, protože být morální se člověku vyplatí, přispívá to k přežití sociálních skupin. Radim Brázda ovšem připomíná i náš instinktivní návyk solidarizovat se skupinou, protože tak snáze prosadíme a uspokojíme vlastní zájmy.³³ Přestože se chováme altruisticky, pak jen proto, že očekáváme oplátku. Z toho vyplývá, že i altruistické chování může být skrytý egoismus.

U zvířat i lidí se altruismus dá vyložit jako druh samozřejmosti nebo směny. Za běžný se považuje altruismus rodičů ve vztahu k dětem. Biologové v tom vidí druh osvíceného genetického sobectví. Vklad do biologicky vlastního dítěte znamená investici do poloviny vlastních genů, v případě vnoučete je to čtvrtina genů (viz obr. č. 1).

Náboženství v kontrastu se sociobiologií chápe altruistické projevy jako odraz svobodné božské jiskry, kterou je člověk nadán. Většina světových náboženství obsahuje požadavek nesobeckého jednání, ale na tuto nezištnost pohlíží v rozpětí od tělesné po duchovní stránku. Duchovní rozměr vyjadřuje schopnost svobodného jednání. Díky této svobodě chápeme člověka jako schopného mravního jednání, které nás odlišuje od ostatní živočišné říše, pro niž

³³ BRÁZDA, Radim. *Srovnávací etika*. 1.vyd. Praha : Nakladatelství KLP – Koniasch Latin Press, 2002. s. 100-101.

je charakteristické biologicky podmíněné jednání. Pro věřící je také zcela nepřijatelný výhradně materialistický pohled na člověka.³⁴

Pro sociální chování nazývané altruismus definuje Rita L. Atkinson a kolektiv autorů díla *Psychologie* jako chování cílené na pomoc druhým, ačkoli není spojeno s žádnou odměnou. Důvodům altruistického chování a odměnám za něj se věnuje řada výzkumů. Část odborníků vychází z názoru, že oceněním je souhlas sociálního okolí a z něj vycházející dobrý pocit ze sebe sama. Hovoříme o tzv. *teorii sociální směny*, podle níž si lidé, kteří pomáhají a kterým je pomáháno, vyměňují odměny a nelze tedy chápat altruismus jako zcela nesobecký. Norma sociální odpovědnosti ovšem předpokládá, že lidé pomohou těm, kdo pomoc potřebují a to bez ohledu, zda bude pomoc opětována.³⁵ Podle další teorie patří rozhodující role empatii. Empatie znamená schopnost vcítění a rozpoznání prožívání druhého člověka. Jedinec se totiž cítí nepříjemně, pokud je nepříjemně i druhým. Tento pocit se snaží překonat zlepšením jejich situace. Experimenty týkající se pro sociálního chování se věnovaly například chování pomáhajícího, jehož cílem je prospěch druhé osoby, nebo jednání, které nesouvisí s naléhavými situacemi, jako je charitativní činnost nebo darování krve.³⁶

Pravý altruismus definujeme jako altruismus nezištný, kdy není známa motivace dobrého a nesobeckého chování. Jedná se například o některé typy charitativní činnosti, které jsou vykonávány anonymně, bez významných ocenění. Dokonce i Richard Dawkins uznal možnost pravého altruismu: „*Řada sociologů a psychologů se zajímá, proč dárci krve (v zemích jako Británie za to nedostávají peníze) poskytují krev. Je pro mě těžké uvěřit, že odpovědí je jen představa reciprocity nebo jiný skrytě sobecký motiv. Pravidelní dárci krve nemají žádný přednostní nárok na transfuzi, když jí potřebují. Dokonce nedostávají ani malé odznáčky, kterými by se mohli pyšnit. Jsem možná naivní, ale já to považuji za příklad pravého altruismu, bez vedlejších motivů.*“³⁷

³⁴ PLAČEK, Štěpán. Křesťanství a sociobiologie si ruku nepodají. *Konec konců*. č.5, 2006, s. 26-27.

³⁵ VÝROST, Jozef, SLAMĚNÍK, Ivan. *Sociální psychologie*. 1.vyd. Praha : ISV nakladatelství, 1997. s. 343-345.

³⁶ ATKINSON L. Rita et al. *Psychologie*. Přel. Herman E., Petržela M., Brejlová D. 2.vyd. Praha : Portál, 2003. s. 645.

³⁷ DAWKINS, R. *Sobecký gen*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1998. s. 208.

Jeden z nejznámějších případů altruistického chování se projevuje v rodině či ve skupině širšího příbuzenstva. Jedná se o tzv. *příbuzenský altruismus*, který označujeme pojmem altruismus tvrdého jádra. Impuls k takovému chování může být iracionální, směřuje jednostranně k jiným lidem, přičemž poskytovatel altruistického jednání nemá touhu po stejné zpětné reakci. Altruismus tvrdého jádra je téměř nedotčen společenskou odměnou nebo trestem. Běžně používané příklady zachycují soužití sociálního hmyzu. Například chování včelích dělnic, které jsou ochotné při ohrožení úlu použít svá žihadla, a to i přes to, že je to bude stát život.³⁸

Altruismus definujeme jako čin, který přináší prospěch svému příjemci a zároveň určité náklady dárci. V případě *recipročního altruismu* se jedná o chování vycházející z předpokladu, že příjemce pomoci se v budoucnu zachová vůči poskytovateli pomoci podobným způsobem. Při dalším setkání tedy bude poskytnuta pomoc jedinci, který se dříve zachoval altruisticky. Jedná se o investici ve prospěch dlouhotrvající kooperační interakce. Evoluci recipročního altruismu lze vysvětlit přírodním výběrem.³⁹ Tento typ altruismu souvisí s tendencemi k odpouštění a k odplacení. Rozdílná je však mezi lidmi touha odplaty za nedodržení reciprocity, ale i odpouštění této chyby. Z dlouhodobého pohledu touto kooperací obě strany dosahují zisky.⁴⁰

Na teorii recipročního altruismu poukazoval již Charles Darwin ve své knize *O původu člověka*: „...je zřejmé, že díky zdokonaleným rozumovým schopnostem a předvídavosti příslušníků kmene, každý brzy pochopí, že bude-li pomáhat svým bližním, získá také na oplátku jejich pomoc. Veden tímto sobeckým motivem, osvojí si zřejmě zvyk pomáhat svým bližním, přičemž zvyk vykonávat dobré skutky rozhodně posiluje schopnost soucitu, která pak dává první podněty k dobrým činům“.⁴¹

³⁸ WILSON, Edward Osborne. *O lidské přirozenosti. Máme svobodnou vůli, nebo je naše chování řízeno genetickým kódem?* 1. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1993. s. 200.

³⁹ FRAŇKOVÁ, Slávka; BIČÍK, Vítězslav. *Srovnávací psychologie a základy etologie*. Praha : Karolinum, 1999. s. 221-224.

⁴⁰ BARRETT, Louise; DUNBAR, Robin; LYCETT, John. *Evoluční psychologie člověka*. 1.vyd. Praha : Portál, 2007. s. 55-62.

⁴¹ DARWIN, Charles. *O původu člověka*. 2.vyd. Praha : Academia, 2006. s. 153.

Tento model vychází z individuální selekce, z přežívání vlastností, které mají vliv na přímý prospěch jedince.⁴² Jedinec jako takový je vždy smrtelný, to, co přetrvává a zajišťuje kontinuitu v čase, jsou geny. „*Geny, které kódují vlastnosti umožňující jedinci přežít a úspěšně se rozmnožit, mají větší pravděpodobnost, že budou zastoupeny v genofondu následujících generací, než geny kódující vlastnosti, které v daném prostředí nejsou tak úspěšné.*“⁴³

Stejně jako příbuzenský altruismus má i altruismus reciproční genetické implikace. Kvůli zkoumání recipročního altruismu došlo k masovému užívání teorie her v sociobiologii. Při pohledu z perspektivy genů slouží příbuzenský altruismus stejným genům v jiném organismu, kdežto reciproční altruismus je výhodný pro výchozí organismus a jeho geny. Reciproční altruismus, též nazývaný jako altruismus měkkého jádra, je definován jako: „*Výměna altruistických činů jednotlivci v rozdílných časech. Například jedna osoba zachrání tonoucí osobu výměnou za slib (nebo přinejmenším rozumné očekávání), že tento altruistický čin bude opětován, pokud se okolnosti někdy obrátí.*“⁴⁴

Princip recipročního altruismu běžně funguje v partnerském vztahu. Náklad jedince musí být vyvážen prospěchem pro druhého partnera. Teorii recipročního altruismu dokazují teorie her s nenulovými součty. To znamená, že oba hráči mohou vyhrát, ale i prohrát. Mezi tyto hry patří například *Vězňovo dilema* a *Půjčka za oplátku*. Základem je, aby mezi jednotlivými hráči fungovaly stabilní a dlouhodobé vztahy. Teorie her nám na svých modelech ukazuje, že v některých prostředích může být reciproční altruismus výhodná strategie, respektive že různé modifikace altruistických strategií mohou být evolučně stabilní.⁴⁵ Cílem rozboru konfliktních situací není odstranění konfliktu, nýbrž maximalizace zisku pro všechny zúčastněné strany. Teorie strategického rozhodování uvádí dva základní modely her, a to hry se sumou rovnou nule a hry

⁴² BARRETT, Louise; DUNBAR, Robin; LYCETT, John. *Evoluční psychologie člověka*. 1.vyd. Praha : Portál, 2007. s. 53-55.

⁴³ Tamtéž, s. 54.

⁴⁴ WILSON, Edward Osborne. *O lidské přirozenosti. Máme svobodnou vůli, nebo je naše chování řízeno genetickým kódem?* 1.vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1993. s. 206.

⁴⁵ Evolučně stabilní strategie je taková strategie, která když jednou v populaci převládne, neumožní jiným (minoritním) strategiím, aby ji vytěsnila.

se sumou různou od nuly. Hry se sumou rovnou nule zachovávají princip, podle nějž je výhry jedné strany dosaženo na úkor druhé, přičemž obě strany se snaží rozhodnout konflikt ve svůj prospěch; předpokládají příkrý protiklad zájmů zúčastněných stran.⁴⁶

4.1 Vězňovo dilema

Jedná se o koncept teorie her, na němž se často modeluje vznik kooperace a recipročního altruismu mezi živými tvory. Název vězňovo dilema není vázán na vězení a soudy, ale používá se pro označení všech situací, tedy vlastně her, kdy dva soupeři volí mezi spoluprací a zradou, přičemž by raději zradili, ať už protivník zradí nebo spolupracuje, ale oba zároveň preferují oboustrannou spolupráci před oboustrannou zradou.

Tento model se původně zabýval problémem dvou vězňů, kteří byli obviněni z údajně společně spáchaného zločinu. Při vyšetřování bylo každému z obou vězňů samostatně sděleno, že pokud udá svého spolupachatele, bude mu udělena milost a spolupachatel bude odsouzen v plném rozsahu. Dilema spočívá v tom, že i když by oba dohromady udělali nejlépe, pokud by mlčeli, nemohou podstoupit riziko, že se druhý rozhodne zradit. Toto dilema lze použít všude tam, kde by byla výhodná spolupráce.

Vězňovo dilema nejsnáze vysvětlíme na příkladu jednoduché matematické hry pro dva hráče s bodovým hodnocením. Budou-li oba hráči kooperovat, dostane každý jako odměnu tři body. Jestliže se navzájem zradí, dostanou za trest pouze jeden bod. Pokud se jeden zachová neloajálně, ale druhý zůstane solidární, nedostane solidární hráč nic. Hráč, který zradí, získá pět bodů. Z toho logicky vyplývá, že pokud váš spoluhráč podvádí, měl byste také podvádět. Dostanete jeden bod místo žádného. Ovšem i v případě, že váš spoluhráč spolupracuje, se vyplatí ho podvést kvůli zisku pěti bodů místo tří. Ať váš protivník dělá cokoli, pokud ho podrazíte, vždy jen získáte. V reálném světě je výsledkem obvykle

⁴⁶ ZRZAVÝ, Jan; STORCH, David; MIHULKA, Stanislav. *Jak se dělá evoluce; od sobeckého genu k rozmanitosti života*. 1. vyd. Praha a Litomyšl: Paseka, 2004. s. 66.

vzájemná remíza, protože oba hráči přemýšlí stejně. Každý získá po jednom bodu, místo aby oba získali body tři.

Řešením je zhodnotit frekvenci, s jakou se jedinci setkávají. Pokud se nepotkají více než jednou za život, je výhodnější zradit. Jinak se ale díváme na opakované věžňovo dilema, ve kterém dva hráči vstupují do stejné interakce mnohokrát po sobě, a mohou tak reagovat na chování soupeře. Když jeden z hráčů zradí, druhý může na oplátku zradit v následujícím kole. Lepší možností je v tomto případě kooperativní strategie. Standardním řešením pro situace typu věžňova dilematu je vytvořit dostatečnou motivaci pro spolupráci a naopak dohodnout trest pro zrádce.⁴⁷

Čím větší je skupina hráčů, tím nedostupnější jsou zisky ze spolupráce. Žádná reciproční strategie nevysvětluje spolupráci v rámci velkých skupin. Úspěšná strategie totiž nesmí tolerovat ani vzácné podrazy, naopak reciproční kooperace musí znamenat mechanismus, který trestá podvodníky, ale i ty, kteří je potrestat opomenou. Dalším řešením je *společenský ostrakismus*. Pokud lidé rozeznají podvodníky, mohou je připravit o pokusení odměnou i trest tím, že si s nimi přestanou hrát.⁴⁸ Reciproční strategie se ve skupině osob omezuje na specifické okolnosti, jimiž jsou vysoký stupeň důvěry mezi pomáhajícím a příjemcem pomoci, stabilita členství ve skupině, stabilita skupiny v čase a vysoká míra vzájemného uznání mezi členy skupiny. Důvěra přitom často bývá výsledkem blízkého vztahu a podobnosti v názorech. Tyto okolnosti zvyšují pravděpodobnost vzájemné podpory a snižují riziko zneužití prosociálního chování.

⁴⁷ BARRETT, Louise; DUNBAR, Robin; LYCETT, John. *Evoluční psychologie člověka*. 1.vyd. Praha : Portál, 2007. s. 61-62.

⁴⁸ RIDLEY, Matt. *Původ ctnosti. O evolučních základech a zákonitostech nesobeckého jednání člověka*. Přel. Martin Konvička. 2.vyd. Praha : Portál, 2010. s. 92-94.

4.2 Půjčka za oplátku

Rozlišování strategií probíhá podle několika kritérií. Z hlediska vlivu na fitness⁴⁹ se rozlišují strategie altruistické, recipročně altruistické, sobecké a zlovolné. Altruistické strategie, tzv. strategie křesťanského typu, nositeli škodí a jinému prospívají. Recipročně altruistické, například půjčka za oplátku neboli TFT (tit for tat)⁵⁰, prospívají nositeli a zároveň i druhému subjektu. Sobecké strategie prospívají nositeli a škodí ostatním. Zlovolné, vandalské strategie, škodí sobě i druhým.

Z hlediska chování dělíme strategie na čisté, smíšené a kontextově podmíněné. Strategie čisté jsou takové strategie, které se při každé interakci chovají stále stejným způsobem. Ve věžňově dilematu se jedná o *Vždy spolupracuj*, nebo *Vždy podrážej*. V případě strategie smíšené se jedinec chová s určitou pravděpodobností p_1 jedním způsobem a s pravděpodobností $p_2, p_3 \dots p_n$ způsoby jinými. Strategie kontextově podmíněná je taková strategie, při které chování jedince závisí na strategii druhého jedince. Například TFT spolupracuje s altruistickou strategií a nekooperuje se strategiemi, které ji zradily.

U půjčky za oplátku Trivers poukazuje na příklad symbiózy, která probíhá mezi rybami na korálových útesech. Velká ryba připlouvá k útesu, kde si nechá vyčistit tlamu a žábry od malé ryby, která by se bez problémů mohla stát její potravou. Velká ryba však nechá čističe odplout nedotčeného, protože tak získá jistotu, že nebude muset hledat jiného čističe. Malé rybě tato symbióza přináší dostatek potravy.⁵¹

Slabé místo půjčky za oplátku popsal Matt Ridley ve svém díle *Původ ctností*: Jestliže se setkají dva hráči, kteří si oplácejí stejnou mincí, a jeden

⁴⁹ Teorie inkluzivní zdatnosti (v orig. inclusive fitness) byla navržena Williamem D. Hamiltonem v roce 1964 jako revize evoluční teorie. Jedná se o kombinaci přírodního výběru, pohlavního výběru a příbuzenského výběru. Odkazuje se k součtu jedincova vlastního reprodukčního úspěchu s dopady jedincových akcí na reprodukční úspěch jeho genetických příbuzných. Obecná evoluční teorie ve své moderní podobě je ve své podstatě teorií inkluzivní zdatnosti.

⁵⁰ Tato strategie začíná spoluprací a pak vždy opakuje soupeřův tah. Jedná se o nejslavnější recipročně altruistickou strategii.

⁵¹ DAWKINS, Richard. *Sobecký gen*. Přel. Vojtěch Kopský. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1998. s. 170.

druhého podrazí, může se hra zvrhnout do série vzájemných odplat, ze kterých není úniku. Jako příklad mohou posloužit krevní msty, kde se zabití oplácí dalším zabitím v nekonečném kolotoči.⁵²

4.3 Nashova rovnováha

Nashova rovnováha je v teorii her taková situace, kdy žádný z hráčů nemůže jednostrannou změnou zvolené strategie vylepšit svoji situaci. Současně se jedná i o koncept řešení nekooperativních her více hráčů. Je pojmenován podle matematika Johna Forbese Nashe, který ji formuloval pro nekooperativní hry, ve kterých není možné dosáhnout závazných dohod.⁵³ Příkladem takové rovnováhy je vzájemná zrada ve vězňově dilematu. Rovnováha existuje ve všech konečných hrách. Pokud by se však hrálo vězňovo dilema na více kol s možností zpětné vazby, s rostoucím počtem kol k nekonečnu by Nashova rovnováha směřovala k *Paretovu optimu*⁵⁴, což souvisí s recipročním altruismem, který je přínosný pouze v dlouhodobém kontaktu s možností potrestat nespolupráci.

Přestože se lidé brání mimořádně nevýhodným vztahům, nelze říct, že k nim nedochází. John Nash se zabýval i situacemi, kdy různé okolnosti oslabují vyjednávací pozici jedné strany. Jedná se například o moment střetu, kdy se lidé s odlišnou úrovní příjmů dohadují, jak rozdělí zisk ze společného díla, ke kterému oba přispěli stejnou měrou. Bohatší člověk, který potřebuje peníze méně naléhavě, může hrozit svým odstoupením ze hry. Má silnější výchozí postavení.⁵⁵

⁵² RIDLEY, Matt. *Původ ctnosti. O evolučních základech a zákonitostech nesobeckého jednání člověka*. Přel. Martin Konvička. 2.vyd. Praha : Portál, 2010. s. 82.

⁵³ Tamtéž, s. 63-70.

⁵⁴ Paretovo optimum neboli Paretův optimální výsledek je takový, který zvyšuje bohatství každého účastníka dané situace nebo alespoň jednoho účastníka a nesnižuje bohatství ostatních.

⁵⁵ WRIGHT, Robert. *Víc než nic. Logika lidského osudu*. Přel. Antonín Hradilek. 1.vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002. s. 96.

5 VÝBĚR PARTNERA

Sociobiologie pohlíží na společnost z hlediska biologického, přírodovědného přístupu. Patří mezi nejpopulárnější nové teorie o namlouvání, manželství a sexualitě. Sociobiologie založila své argumenty spíše na atraktivnosti genů než na morálce. Jan Zrzavý, přední český biolog zabývající se evoluční biologii a fylogenezí, chápe organizmus a následně tedy i společnost jako jakési časoprostorové zahuštění sobeckých zájmů.⁵⁶ Namísto racionálního výběru nebo teorií o výměně hledají sociobiologové hlubinné evoluční faktory, kterými se řídí při výběru partnerů sexuální a milostné preference.

Výchozí bod pro představu o volbě partnera poskytuje *Batemanův princip*⁵⁷ a to i přes zjištění, že ženy budou s ohledem na budoucí rodičovství pravděpodobně vybíravější než muži. Ženy mají tendenci vybírat si muže podle jeho vlivu na úspěch, se kterým může být vychováván potomek. Úspěch může být dosažen buď na základě kvalitních genů (kvalitnější geny znamenají úspěšnější potomky) nebo na základě schopnosti muže přispět k rodičovské péči, například hmotným zajištěním. Základní evoluční principy tudíž předpokládají, že žena si bude volit muže buď podle znaků genetické kvality, nebo podle jeho ochoty či schopnosti přispět k výchově dětí. Muži usilují o maximalizaci počtu oplodnění, kterých mohou dosáhnout buď stykem s mnoha ženami, nebo preferencí plodnější partnerky.

Pokrok a úspěch jsou i v evoluční historii vždy relativní. Červená královna, podle šachové figurky, kterou Alenka potkala v zemi za zrcadlem, je pojmem, kterým je označována relativita biologického pokroku. Red Queen z knihy Lewise Carolla musí neustále běžet, protože celý kraj se pohybuje spolu s ní. Čím rychleji běžíme, tím rychleji se pohybuje i svět kolem nás a tím pomalejšího pokroku dosáhneme. S hypotézou Červené královny se setkáváme především ve světě predátorů a jejich kořisti, parazitů a jejich hostitelů, ale také u

⁵⁶ ZRZAVÝ, Jan. O egoizmu všeho živého. *Vesmír*. 1998/77, číslo 2, s. 71.

⁵⁷ Angus John Bateman při publikaci svých výzkumů v roce 1948 zdůraznil, že průměrný celoživotní reprodukční úspěch (lifetime reproductive success) obou pohlaví musí být shodný, tzn. soubor jedinců, kteří tvoří jedno pohlaví, nemůže vyprodukovat více potomků než soubor jedinců tvořících druhé pohlaví.

samců a samic stejného druhu. Matt Ridley konstatuje, že každý tvor na zemi zápasí podle pravidel Červené královny se svými parazity či hostiteli, se svými predátory či kořistí a zejména se svými sexuálními partnery. Sexualitu nechápe pouze jako reprodukci, ale především jako mísení genů, kterým se tvoří variabilita. Sex spojuje mutace, přeskupuje geny a to všechno tak dlouho, dokud geny úspěšně nespolupracují. Červená královna se nikdy neobjevuje bez doprovodného tématu, jímž je vzájemně prostoupený a nejednoznačný vztah spolupráce a konfliktu. Parazit i hostitel si přejí, aby hostitel žil, ale mohou se lišit v tom, jak dlouho má hostitel žít. Hostitel si přeje žít minimálně do rozmnožení sebe sama, parazit musí v hostiteli dokončit svůj vývoj a navíc ho musí stihnout opustit.⁵⁸ Pouze vztah mezi matkou a dítětem směřuje k vlastnímu a zároveň i vzájemnému blahobytu. Vztah mezi konkurenty je naopak zcela jednoznačný konflikt. V manželství si oba přejí pro druhého to nejlepší, ale jen proto, že jsou hnáni motivem svého partnera využívat. Muž využívá ženu, aby mu porodila dítě, žena muže, který jí děti pomáhá vychovávat. V manželství se pohybujeme na tenké hranici mezi kooperací a vzájemným vykořisťováním. Hlavní myšlenkou Matta Ridleyho je, že lidskou přirozenost nepochopíme, dokud nepochopíme její evoluci, a její evoluci nepochopíme, neporozumíme-li vývoji lidské sexuality.⁵⁹

Sexuální jedinec může díky sexu vytvářet potomky, kteří budou přežívat lépe než klony potomků asexuálního jedince. Přednosti sexuality se projevují hned v příští generaci. Paraziti si totiž vytvoří zámky především na klíče v dané generaci hojně rozšířené. Nejběžnější zámek bude pro potomky nejhorším řešením, protože v tu dobu bude klíč k jeho otevření parazitům běžně k dispozici. Vzácnost vítězí. Sexualita je zde kvůli chorobám. Chrání nás před nebezpečím parazitů, protože geny sexuálních organismů mají před parazity náskok. Muži tedy nejsou zbyteční, ženy si jimi pojišťují své děti proti nemocem, jako je například chřipka nebo neštovice. Žena obohacuje svá vajíčka o spermie. Pokud

⁵⁸ ZRZAVÝ, Jan. O egoizmu všeho živého. *Vesmír*. 1998/77, číslo 2, s. 69.

⁵⁹ RIDLEY, Matt. *Červená královna*. Přel. Martin Konvička. 1.vyd. Praha : Portál, 2007. s. 24-26.

by to neudělala, všechny její děti by byly stejně zranitelné a podlehly by prvnímu parazitovi, který by se naučil odmykat její genetický zámek.⁶⁰

Cílem ženy i zvířecí samice je najít si geneticky kvalitního partnera. Záměrem samců je získat maximum partnerek. Samice investují více a z toho důvodu oceňují na svých partnerech kvalitu. Samci investují méně, mají tak více volného času na získávání dalších partnerek. Z teorie pohlavního výběru vyplývá, že mnohé v chování i ve vzhledu zvířat není uzpůsobeno pouze k přežití, ale k získání nejlepších, nebo dokonce i mnoha partnerů. Červená královna pohlavního výběru ukazuje, že samice neustále běží, jsou tak vybíravé, a přesto se nehnou z místa, protože nemají k dispozici žádnou širokou nabídku, z níž by mohly vybírat.⁶¹

V evoluci nejde pouze o přežití nejzdatnějších, ale především o jejich reprodukci. Veškerý život na této zemi je produktem nekonečných soubojů mezi parazity a jejich hostiteli, soubojů genů s jinými geny, soubojů mezi příslušníky stejného druhu i bojů jednoho pohlaví mezi příslušníky pohlaví opačného. Žena umožní muži přenést jeho geny do příští generace. Muž je pro ni zdrojem spermií, které dokážou její vajíčka proměnit v zárodky. Žena nezvyšuje svoji plodnost tím, že pojme větší počet partnerů, zatímco muž ano. Pro mužské samce je přirozené, že využívá každé příležitosti, která se mu naskytne, k polygamnímu páření a že bohatství, moc a násilí chápe jako prostředky, které nasazuje proti ostatním mužům v soutěži o více sexu, i když obvykle ne za cenu obětování bezpečného monogamního vztahu. Ženy mají ve srovnání s muži mnohem menší zájem o polygamii.⁶²

Náhodný pohlavní styk s neznámou partnerkou pro muže představuje jen malá rizika, jako je například nákaza, přistižení při nevěře, a potencionálně obrovský zisk, potomka navíc, který zvětší jeho genetický odkaz pro budoucnost (viz obr. č. 2). Muži tlačí moderní ženy k sexuální nevázanosti, ženy naopak nutí

⁶⁰ RIDLEY, Matt. *Červená královna*. Přel. Martin Konvička. 1.vyd. Praha : Portál, 2007. s. 31-37.

⁶¹ Tamtéž, s. 110-112.

⁶² Tamtéž, s. 142-145.

muže k větší zodpovědnosti, citlivosti a věrnosti. Mezi nejstálější lidské vlastnosti patří rozdíly v pohlavních rolích. Samčí posedlost mládím je charakteristicky lidská vlastnost, která zjevně souvisí s naší snahou o manželství na celý život a s dlouhou, vleklou péčí o potomstvo.⁶³

Když muži hodnotí ženy, kladou na fyzickou krásu větší důraz než na postavení a osobnost. S ženami je to naopak, s jedinou výjimkou, kterou je výška. Ženy všeobecně dávají přednost vysokým mužům před menšími. Ať je sexuální přitažlivost daná jakkoli, vždy ji ovlivňuje Červená královna. Jestliže měli dominantní muži a krásné ženy po celé lidské dějiny víc dětí než jejich rivalové a pak s nimi žili z dřiny svých soků, byly ženy v každé další generaci o něco krásnější a muži o něco dominantnější.⁶⁴

Sociobiologie vysvětluje tento jev termínem *reproduktivní zvýhodnění*. Muži preferují ženské rysy, které naznačují mládí a zdraví, tedy dobrou reprodukční schopnost. Ženy jsou podle stejného evolučního mechanismu předurčeny k výběru mužů, jejichž kvality a zdroje zajistí bezpečí a blahobyt jejich potomků. To vysvětluje, proč ženy vyhledávají vysoce společensky postavené muže a ti zase mladé a krásné ženy, které nejvíce splňují úlohu rodičky. V současném světě jsou zájmy mužů a žen v podstatě neslučitelné.

Fyzická atraktivita je důležitá přednost při navazování sociálních kontaktů. Ovlivňuje první dojem, který rozhoduje o tom, zda se bude známost dále rozvíjet. Prvním a nejdůležitějším ukazatelem je věk partnerky. Muži obvykle preferují partnerky mladší. Důvodem může být vědomá i nevědomá sexuální strategie, podle níž se muž snaží zajistit si sexuální přístup k ženě po celou dobu jejího plodného věku. Mezi další kritéria patří například poměr mezi pasem a boky tzv. WHR (waist-hip ratio) (viz obr. č. 3). Tato kritéria zaměřují mužskou sexuální preferenci ke znakům reprodukční kapacity.⁶⁵

⁶³ RIDLEY, Matt. *Červená královna*. Přel. Martin Konvička. 1.vyd. Praha : Portál, 2007. s. 145-154.

⁶⁴ Tamtéž, s. 221-238.

⁶⁵ WEISS, Petr. Ženská a mužská sexuální atraktivita z pohledu sociobiologie. *Postgraduální medicína* 6, č.2, 2004, s. 156-157.

Psychologové Barrett, Dunbar a Lycett ve shodě s přístupem sociobiologie ve své knize konstatují, že muži a ženy mají radikálně odlišnou sexuální psychologii. Vrozené evoluční faktory přiměly ženy, aby oceňovaly a vybíraly si muže podle jejich schopnosti poskytnout potravu, ochranu, bezpečnost a vysoký sociální statut pro ně i pro své děti. Ženy si vybírají muže s ohledem na výchovu svých potomků. Úspěch může být dosažen buď na základě kvalitních genů nebo dle schopnosti muže přispět k rodičovské péči, ať už hmotným zajištěním nebo například svým přispěním k výchově dětí. Ženy vyhledávají dominantní, schopné a úspěšné muže. Signály vysokého postavení jako moc, peníze, inteligence, vzdělání, kvalifikace a schopnost mít děti jsou pro ženy důležité. Oproti tomu jsou muži geneticky podmíněni tak, aby vyhledávali sexuální vztahy s ženami, které projevují zdraví, mládí a fyzickou atraktivitu, jež pro ně signalizují schopnost mít děti. Míra orientace na pohlavní styk závisí na tom, jak dalece se muži mohou účastnit na výchově dětí.⁶⁶

Z pohledu psychologie si partnera nikdy nevybíráme náhodně, jedná se vždy o strategii. Z pohledu evoluce provádějí ženy a muži různá rozhodnutí a i jejich potřeby jsou různé. Pro ženu je výběr přitažlivého muže přínosný do budoucna, protože může porodit syny, které budou přitahovat další ženy a tak se jejich rozmnožovací úspěch zvýší. Psychologové tvrdí, že právě touha porodit pěkné dítě vede ženy k hledání atraktivního partnera. Výzkumy ukázaly, že ženy, které jsou v období ovulace, přitahují více drsní muži. Mimo ovulaci je však přitahují muži s jemnějším vzhledem. Možná je to proto, že ženy chtějí pro své potomky geny z muže vládce, skutečného chlapa, avšak z dlouhodobého hlediska žena hledá spolehlivého živitele, který bude pomáhat s výchovou dětí. Pro většinu mužů je lákadlem pěkná tvář. Existují totiž názory, že krása je způsob, jakým tělo dává najevo, že je zdravé, mladé a plodné. Podle psychologů je mužská touha po rozmnožování tak silná, že způsobuje jejich posedlost mladostí. Věk je totiž nezávisle na kultuře prvním ukazatelem fertility.

⁶⁶ BARRETT, Louise; DUNBAR, Robin; LYCETT, John. *Evoluční psychologie člověka*. 1.vyd. Praha : Portál, 2007. s. 39-142.

Nejen Petr Šmolka jako autor psychologického díla *Výběr partnera pro nezadané i zadané*, ale i mnoho dalších psychologických výzkumů došlo k závěru, že člověk si vybírá partnera podle sebe a to buď na principu homogamie nebo heterogamie, či dokonce obou zároveň. V naší kultuře hraje významnou roli homogamie věková, vzdělanostní a sociální. Neopominutelná je též homogamie rasová a národnostní. Často je také prezentována homogamie tzv. sourozeneckých konstelací, tedy analogické zkušenosti obou partnerů s pozicí mezi sourozenci. Heterogamní výběr je založen na principu vzájemného doplňování. Přitahující se protiklady ovšem nemusí být vždy výhodou. I heterogamie věková, vzdělanostní, kulturní a sociální má své hranice.⁶⁷ Při výběru partnera nesmíme zapomenout ani na nesporný význam povahových vlastností a osobnostních rysů. Psychologie je ale oproti sociobiologii nechápe jako charakteristiky vrozené, ale naučené. Některé z nich lze v průběhu života přeučit.⁶⁸

Oproti tomu, jakou důležitost přikládají muži věku ženy, nehraje u žen věk potenciálního partnera ani zdaleka takovou roli. Rozdíl je zřejmě způsoben vysokou plodností mužů i ve vyšším věku. Pro dlouhodobý vztah je důležitým kritériem společenské postavení či moc muže a jeho přístup ke zdrojům. V minulosti v tlupě lovců-sběračů to znamenalo například přední místo při rozdělování potravy. V naší dnešní kultuře je tím pak myšlen dostatek peněz, finančních zdrojů. Muži ve všech kulturách navenek vždy důsledně signalizovali, jak jsou na tom z hlediska sociální hierarchie, majetku, moci.⁶⁹

Z hlediska krátkodobého vztahu jsou nejvíce vyhledáváni fyzicky atraktivní muži a ženy. Bylo však zjištěno, že lidé při volbě partnera pro dlouhodobý vztah preferují přibližně stejně inteligentní, ale i atraktivní protějšek (Myers, Bernard Murstein, 1972, 1976 v Myers D. G., 1987). Tento princip se uplatňuje nejenom u manželských párů, ale také i u přátelství mezi osobami

⁶⁷ ŠMOLKA, Petr. *Výběr partnera pro nezadané i zadané*. 1.vyd. Praha : Grada Publishing, 2005. s. 10-19.

⁶⁸ Tamtéž, s. 35-37.

⁶⁹ Tamtéž, s.85-87.

stejného pohlaví. Lidé tedy nevyhledávají fyzicky dokonalého partnera, ale protějšek, jemuž mohou být svojí atraktivitou rovni. Gregor White 1980 (v Myers D. G., 1987) pozoroval páry z UCLA na začátku jejich vztahu. Zjistil, že ty dvojice, které byly přibližně na stejné úrovni atraktivity, se po devíti měsících ukázaly více zamilované a byly ochotny ve vztahu pokračovat.

Závěrem lze konstatovat, že úspěšná reprodukce spočívá nejen ve volbě vhodného partnera k rozmnožování. Vyjádřeno v evolučních termínech, hlavním cílem je výchova potomků do dospělosti, tak aby se i oni mohli dále rozmnožovat. Schopnost potencionálního partnera úspěšně vychovávat potomky tedy může být stejně důležitá jako jeho plodnost nebo kvalita genů.

6 RODIČOVSKÁ INVESTICE

Evoluce se nezabývá pouhým počtem potomků, které jedinec vyprodukuje v průběhu svého života, ale také počtem potomků, kteří úspěšně dosáhnou dospělosti a sami se opět rozmnoží. Úspěšná reprodukce závisí na vyřešení dvou zcela klíčových problémů. Prvním je volba vhodného partnera, druhým je přiměřená investice do následných potomků.

Pohlavní buňky, čas, energie i pozornost jsou pro každého rodiče omezenými zdroji, které se snaží investovat během svého života tak, aby jeho celkový zisk, jímž je úspěšné potomstvo, byl co nejvyšší za co nejnižších nákladů. Rodičovská investice je jakákoli investice rodiče do jednoho potomka, která zvýší jeho šance přežít na úkor investice do jiných potomků. Richard Dawkins uvádí příklad matky se dvěma mláďaty a množstvím zkonsumovaného mléka. Rodičovská investice se měří v jednotkách snížení očekávané délky života ostatních mláďat, narozených i očekávaných. Toto měřítko nepovažuje Dawkins za zcela ideální, protože zveličuje důležitost rodičovství oproti jiným genetickým vztahům, a nabízí zobecněné měřítko altruistické investice. „*O jedinci A můžeme říct, že investoval do jedince B, pokud A zvýšil šance B na přežití na úkor své schopnosti investovat do jiných jedinců, včetně sebe samotného, když všechny výdaje násobíme příslušnou mírou příbuznosti.*“⁷⁰

Celkové množství rodičovské investice, které může vložit do svých mláďat, má každý dospělý jedinec ve svém životě vyměřeno. Znamená množství potravy, které je schopen shromáždit, vypěstovat nebo vyrobit za život, všechna rizika, která může podstoupit a veškerou energii a snahu, jež může věnovat prospěchu svých mláďat. Optimální strategie matky je investovat rovnoměrně do co největšího počtu mláďat, která může vychovat do doby samostatnosti. Může ovšem nastat okamžik, kdy se matce vyplatí investici z jednoho mláděte přenést na mláďata ostatní a to i budoucí.⁷¹

⁷⁰ DAWKINS, Richard. *Sobecký gen*. Přel. Vojtěch Kopský. 1.vyd. Praha : Mladá fronta, 1998. s. 118-120.

⁷¹ Tamtéž, s. 120-131.

Jak již bylo zmíněno, termín *rodičovská investice* zavedl v sedmdesátých letech minulého století profesor Robert Trivers.⁷² Z hlediska investiční strategie nebývá pro rodiče příliš výhodné vložit veškeré prostředky do jednoho potomka. Ani při zajištění maximální péče nelze předem stoprocentně odhadnout, jak se budou potomci vyvíjet. Je tedy rozumnější rozložit lásku, péči a pozornost mezi více dětí během celého reprodukčního života a při vychovávání jednoho potomka myslet i na jeho sourozence, narozené nebo případně i budoucí. Při omezených zdrojích je možné přerozdělení péče. Například věnovat vyšší podporu dcerám oproti synům v rodinách s nižším socioekonomickým statutem, protože ženy si mohou sňatkem s partnerem z vyšší třídy zlepšit postavení, nebo naopak zvýhodnit syny v takové situaci, kdy mohou mít vyšší reprodukční úspěch než dcery.

Genetik a statistik R. A. Fisher dospěl k závěru, že rodiče by měli rozdělovat rodičovské investice tak, aby zvýšili šanci, že jejich potomci budou produkovat co největší počet vnoučat pro své rodiče.⁷³ Z evolučního hlediska jsou důležitější spíše vnoučata než děti a investice do dětí musí tedy zohlednit snahu předat rodičovské geny prostřednictvím reprodukce dětí do další generace.

Podle evoluční biologie je rodičovská investice zdroj, který jedno pohlaví vlastní a druhé pohlaví po něm touží. Toto tvrzení ovšem ne vždy znamená, že si je jedinec vědom reprodukčních následků svých aktivit. Nerovnost rodičovských investic je v základu dána již tzv. *anizogamií*, což znamená, že vajíčka jsou větší a jejich vytvoření je energeticky náročnější, než je tomu se spermii. U lidí je dále posilována dlouhým těhotenstvím a kojením žen. Mezi sexuálním chováním mužů a žen spatřujeme obrovský rozdíl v jejich rodičovských investicích a to i přes to, že, řečeno jazykem evoluční biologie, lidský druh se vyznačuje neobvykle vysokou investicí mužského rodiče. U živočišných druhů, u kterých je relativně malý rozdíl v rodičovské investici, například u některých druhů ptáků,

⁷² BARRETT, Louise; DUNBAR, Robin; LYCETT, John. *Evoluční psychologie člověka*. 1.vyd. Praha : Portál, 2007. s. 67-68.

⁷³ Tamtéž, s. 67-70.

jsou rozdíly v sexuálním chování samců a samic podstatně menší než u druhů s výraznou asymetrií investic obou pohlaví. Vzhledem k tomu, že lidé patří k živočišným druhům s extrémně vysokou rodičovskou investicí, musí navíc muži ženám, které se snaží získat pro dlouhodobé partnerství, signalizovat kromě možnosti přístupu k zdrojům i ochotu se o ně podělit. Dokazují tak, že budou ochotni investovat čas, city, peníze a energii do partnerky a jejích potomků.⁷⁴ Podle sociobiologie je pro ženu důležité mít potomka s nejlepším možným partnerem, který splňuje všechna její kritéria, fyzická i materiální. Právě zde se ukazuje jasný rozdíl mezi ženami a muži. Muž se naopak snaží zajistit přežití svých genů, tzn. mít co nejvíce dětí s co nejvíce ženami. Při výběru sexuálních a životních partnerů se tedy chováme podle darwinovských zákonitostí přirozeného výběru (viz obr. č. 4).

⁷⁴ WEISS, Petr. Ženská a mužská sexuální atraktivita z pohledu sociobiologie. *Postgraduální medicína* 6, č.2, 2004, s. 156-159.

7 KRITIKA SOCIOBIOLOGIE

Biologický základ lidské psychiky vytvořila příroda sama. Na počátku kultury neexistovala žádná pevně určená hranice mezi psychikou zvířecí a lidskou. Materiální základ lidské psychiky, nervový a hormonální systém, jsme téměř v plném rozsahu zdědili po svých biologických předcích. Základní funkce lidské psychiky se vyvinuly v procesu evoluce našich biologických předků, ale některé, jako například rozvinutá schopnost abstraktního myšlení a schopnost řídit se morálními pravidly dané kultury, jsou výsledkem souvislého sociokulturního vývoje.

Tvrzení sociobiologie, že hlavní roli v lidském chování hrají geny a vlastnosti, jako je agresivita, tedy lze vysvětlit spíše biologií než sociálním prostředím, kritizovali především američtí antropologové Marshall Sahlins a Marvin Harris, genetik a evoluční biolog Richard Lewontin a profesor geologie a zoologie Stephen Jay Gould. Sociobiologové v reakci na tuto kritiku poukazovali na složitý vztah mezi přirozeností a výchovou.

Představitelky feminismu, jako například Martha McCaugheyová nebo česká novinářka a spisovatelka Eva Hauserová⁷⁵ kritizují současné sociobiologické teorie sexuality a tvrdí, že popularizovaná sociobiologie pouze omlouvá promiskuitu, nevěru, posedlost mládím a sexuální agresivitu a to především u mužů.

V názorech evolučních psychologů na reprodukční chování můžeme najít i mnoho rozporů. Nezdá se například, že by muži toužili po neomezeném počtu dětí, protože v naší kultuře se pouze minimum pohlavních styků uskutečňuje za účelem reprodukce. Dalším sporným bodem je ignorování transkulturálních rozdílů. Zámožní muži v arabském světě mají často několik manželek a mnoho

⁷⁵ HAUSEROVÁ, Eva. Blog. [cit. 2012-03-14].
Dostupné z <<http://hauserova.blog.idnes.cz/>>.

dětí. Pouze kulturními vlivy můžeme vysvětlit skutečnost, že bohatí muži západního světa mají obvykle maximálně dvě děti.⁷⁶

Pokud ovšem chceme kritizovat sociobiologický přístup oproti psychologickému, nesmíme opomenout ani to, že psychologie je roztržena na kognitivní, sociální, vývojovou a mnoho dalších. Evoluční psychologie je jediná, která je schopna integrovat všechny tyto obory. Evoluční psychologie je vědecký přístup, který pro pochopení struktury lidské mysli aplikuje poznatky a principy evoluční biologie. Podle tohoto názoru se stejně jako v případě biologických mechanismů přírodní výběr uplatňoval i v případě mechanismů psychických. Lidská mysl, chování i psychické rysy jsou podle tohoto pohledu výsledkem evolučního vývoje, přírodního výběru a partnerských preferencí a vznikly jako nástroje umožňující přežití. Výhoda evolučního přístupu spočívá v tom, že věnuje pozornost nejen variabilitě, ale i společným vlastnostem a obecným jevům na všech hierarchických úrovních. Psychologové bývají často nařčeni z toho, že odvozují obecnosti z jednotlivostí. Tradičního psychologa zajímá člověk, evolučního psychologa lidé, což se zcela samozřejmě odráží i v kritice sociobiologie. Evoluční psychologii je třeba chápat jako psychologii, která je doplňována a formována poznatky evoluční biologie. I pro sociální a psychický život člověka platí fyzikální, chemické a biologické zákony.⁷⁷

7.1 Psychologické pojetí lidské existence

Většina biologů a sociologů se shoduje na tom, že lidé postrádají instinkty. Toto tvrzení je však v rozporu nejen se sociobiologickými hypotézami, ale i s míněním běžné populace. Biologie a sociologie instinktem rozumí komplexní vzorec chování, které je geneticky podmíněno. Příkladem výše zmíněného tvrzení může být složitý namlouvací rituál u nižších živočichů, kterým se velmi podrobně zabýval i Charles Darwin. Tento vzorec chování je geneticky naprogramován pro celý druh.⁷⁸

⁷⁶ PLHÁKOVÁ, Alena. *Učebnice obecné psychologie*. 1. vyd. Praha : Academia, 2008. s. 356-357.

⁷⁷ GRIM, Tomáš. Poučení z krizového vývoje společenských věd. *Vesmír*. č. 9, 2000. s. 524.

⁷⁸ DARWIN, Charles. *O pohlavním výběru*. 1. vyd. Praha : Academia, 2005. s. 75-341.

S tím souhlasí i vývojová psycholožka Marie Vágnerová, dle níž průběh psychického vývoje závisí na individuálně specifické interakci vrozených dispozic a komplexu vlivů prostředí.⁷⁹ Vzhledem k rozporům v chápání vlivu genetických dispozic antropolog John Tooby a psycholožka Leda Cosmidesová popularizovali termín Michaela Ghiselina, *evoluční psychologie*,⁸⁰ který se k některým otázkám staví odlišným způsobem než sociobiologie. Podle evoluční psychologie se při vývoji psychických procesů a vlastností uplatňoval přírodní výběr, stejně jako při vývoji biologických mechanismů. Tímto mechanismem se přenášejí vlastnosti, které se již osvědčily pro přežití nebo zvýšení populace. Evoluční psychologie se domnívá, že pro porozumění vrozeným psychickým mechanismům, musíme obdobně porozumět i vlastnostem prostředí, v němž se psychické mechanismy vyvinuly. Evoluční psychologie se zabývá například chováním při výběru partnera, sexuálním a rodičovským chováním, altruismem.

Otázkou, zda je lidská osobnost více podmíněna dědičností, nebo naopak vlivy přírodního a kulturního prostředí, se zabýval také František Koukolík. Protože toto dilema nelze za normálních, běžných podmínek snadno rozhodnout, jelikož vrozené a naučené se nevyklučují, řada výzkumů využívala ke studiu jednovaječná a dvojvaječná dvojčata vychovávaná odděleně i společně. Výsledky výzkumu ukázaly, že u společně vychovávaných jednovaječných dvojčat byla ve všech prvotních rozměrech osobnosti shoda stoprocentní. Jednovaječná dvojčata vychovávaná odděleně se shodovala v polovině rozměrů, shoda byla padesátiprocentní. Dvojvaječná dvojčata, která byla vychovávaná společně, se shodovala ve čtvrtině zkoumaných rozměrů osobnosti.⁸¹ Z výše uvedeného vyplývá, že v důsledku různých dědičných dispozic i rozdílné tělesné a duševní potence osobnosti nemusí být objektivně stejné prostředí pro různé jedince stejnou podnětovou situací a nemusí na ně působit shodně. Struktura a kvalita prostředí ovlivňují člověka také podle toho, jak je jako individuum prožívá, jaký

⁷⁹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2005. s. 12.

⁸⁰ GHISELIN, Michael T.; *Darwin and Evolutionary Psychology*. Science 179, 1973, s. 964-968.

⁸¹ KOUKOLÍK, František. *Mozek a jeho duše*. 2. vyd. Praha : Makropulos, 1995. s. 60.

subjektivní význam jim připisuje. Záleží tedy na osobnosti samé, jak budou vlivy prostředí závažné a jak budou působit.

Populární evoluční psychologie je mediálně velmi přitažlivá, protože je jednoduchá na pochopení a zabývá se vděčnými tématy, tedy sexem a násilím. Evoluční psychologie totiž nepopírá kulturní rozdíly a vliv prostředí obecně. Ohrazuje se proti nařčení z genetického determinismu, z názoru, že genetická výbava určuje vše v životě člověka, neboť podle ní je naše přirozenost souhrnem vrozených základů a jejich interakce s prostředím. Zároveň lidé nejsou jen loutkami ovládanými geny. Vliv prostředí značným způsobem utváří jejich konečnou volbu.

7.2 Filozofické pojetí lidské existence

V pojetí lidské existence se filozofický přístup od sociobiologického zcela odlišuje. Ve shodě s psychologii totiž klade mnohem větší důraz na vliv vlastní aktivity, výchovy a prostředí, které nás obklopuje. Zmiňme například názor Jeana Paula Sarrtra, francouzského existencialisty: *„Člověk pouze je, a to nejen jako takový, za jakého se považuje, ale je takový, jakým být chce a za jakého se považuje poté, co už existuje, jakým se chce stát po onom vzepětí k existenci; člověk je takovým, jakým se učiní. Je pouze nejen takový, jaký sám sebe pojímá, ale takový, jaký sebe chce a jaký sebe koncipuje po existenci, jaký se chce po tomto vzmachu k existenci; člověk není nic jiného než to, čím se udělá.“*⁸² Jediné, co dává existenci smysl, je podle Sartra svoboda. Svoboda je jediné východisko, které automaticky získáváme spolu s bytím. Dalším, kdo zkoumal lidskou existenci v jejích různých projevech a především v její absurditě, byl Albert Camus. Klíčovým pojmem je pro něj revolta, gesto, kterým se člověk bouří proti svému údělu. Lidský osud srovnává s osudem starověkého Sisyfa, který je nucen neustále a opakovaně valit kámen do kopce, přestože ví, že jeho úsilí je marné.

⁸² SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Přel. Petr Horák. 2. vyd. Praha : Nakladatelství Vyšehrad, 2004. s. 17.

Camus odmítl myšlenky zákonitého dějinného vývoje a nahrazuje ho aktivitou lidského individua.⁸³

Významem slova svoboda se zabýval i český filozof Jan Patočka. V souvislosti s výchovou jím autor rozumí soubor cílů, ke kterým směřují výchova a vzdělání, přičemž výchovný proces má ve své podstatě za úkol učinit člověka svobodným. Patočka vykládá výchovu jako kulturní proces, který se odehrává v přírodním rámci. To, co se vztahuje na všechny živočichy pak je *zrání* a *učení*, přičemž zrání je obecným prostorem pro učení a probíhá nezávisle na naší vůli. Oproti tomu učení je proces cílevědomý a přímo souvisí se zkušeností a zvykem. Velice podstatný je vliv prostředí, ve kterém člověk vyrůstá a které ho bezprostředně ovlivňuje.⁸⁴

⁸³ STARK, Stanislav. *Filozofie člověka v historickém kontextu*. 1. vyd. Plzeň : Západočeská univerzita, 2008. s. 101-109.

⁸⁴ PATOČKA, Jan. *Filosofie výchovy*. 1. vyd. Praha : Pedagogická fakulta UK, 1997, s. 22-26.

8 ZÁVĚR

Hlavním cílem bakalářské práce na téma „Srovnání sociobiologického a psychologického výkladu lidského jednání“ bylo zmapování vybraných způsobů chování a jejich odůvodnění z hlediska sociobiologie a psychologie. Vycházela jsem z klasických sociobiologických textů Matta Ridleyho a Richarda Dawkinse a pokusila jsem se objevit, jak na ně reagovali psychologové a filozofové. Domnívám se, že cíl práce byl splněn.

Práce je tematicky rozdělena do pěti hlavních částí. V první z těchto částí jsem zaměřila pozornost na detailnější popis základních pojmů sociobiologie a evoluční etika. Nejprve jsem krátce shrnula definici sociobiologie jako vědního oboru a předmět jejího zkoumání. Poté jsem připomněla hlavní představitele, s důrazem na Edwarda Osborna Wilsona, který je považován za zakladatele sociobiologie, jež zahrnuje strukturované pozorování biologické podstaty všech forem sociálního chování veškerých druhů organismů na Zemi, včetně člověka. Kromě lidské společnosti zkoumá i organismy vytvářející kolonie, sociální hmyz, ryby, ptáky a savce. Všechny formy sociálního života jsou v jejím rámci považovány za rovnocenné. Univerzálnost vzorců chování mužů a žen je založena na směsi důkazů ze světa lidí, zvířat a také rostlin. Většina sociobiologů nebere v potaz vliv kulturních a historických faktorů a opomíjí nejvýraznější rys u lidí, kterým je schopnost přetváření vlastního prostředí skrze civilizační výtvarky a také schopnost přetvářet sebe sama. V tomto spatřujeme největší rozdíl mezi sociobiologickým a psychologickým výkladem lidského jednání. Nesmíme ovšem opomenout, že některé způsoby lidského chování, které byly dříve jednoznačně chápány jako produkt kultury, mají biologické základy, jako například altruismus.

Druhá část práce je věnována rozdělení a projevům altruistického chování. Je zde stanovena definice altruismu, která vychází ze sociobiologického pojetí a popisuje altruismus jako chování podmíněné sobeckostí. Sobeckost je zde myšlena jako metafora, nikoliv jako vědomá volba. Altruismus je zde popsán jak z pohledu tradičního, tak z pohledu sociobiologického. Sociobiologické pojetí podle Edwarda O. Wilsona vychází z názoru, že každý jedinec je formován

vzájemným působením svého prostředí, obzvláště kulturního, a svých genů, které ovlivňují sociální chování.⁸⁵ Tedy právě geny hrají v sociobiologickém pohledu na altruistické chování hlavní roli. Evoluce altruismu je vysvětlena prostřednictvím geocentrické představy, týkající se vzájemného soupeření sobeckých genů o přežití.

V následující kapitole se zabývám pohledem sociobiologie na výběr partnera a jeho srovnáním s přístupem psychologů. Sociobiologie založila své argumenty spíše na atraktivnosti genů, zatímco psychologie upřednostňuje ve výběru partnera princip homogamie či heterogamie. Rozdíly mezi muži a ženami jsou podle sociobiologie geneticky zakódovány a mají svůj původ v prehistorii. Rodové rozdíly jsou výsledkem funkční adaptace na životní prostředí, a proto je každé pohlaví vybaveno specifickým instinktivním chováním a fyzickými charakteristikami. Tyto základní rozdíly jsou předpokladem pro odlišnou dělbu aktivit a odpovědností. Aby lidský rod přežil, muž v minulosti bojoval a lovil, žena se starala o potomstvo a sbírala plody. Muži a ženy mají podle sociobiologie odlišnou reprodukční strategii, k níž dospěli evolučním výběrem, který zvyšoval šance mláďat na přežití. Tendence žen k péči o potomstvo a mužská inklinace k promiskuitě je chápána jako výsledek evoluce. Samcům se vyplatí být agresivní a nestálí, a naopak pro samice je výhodnější, když jsou ostýchavé, zdrženlivé a věnují více času výběru partnera s nejlepším genetickým vybavením. Pokud chtějí vychovávat mláďata, je důležité, aby si vybíraly samce, kteří s nimi pravděpodobně zůstanou i po dobu nutné péče o jejich potomky. Lidé se tohoto principu věrně přidržují.

Pojem rodičovská investice a její měřítko a optimální strategie je předmětem navazující části práce. Vzhledem k omezeným zdrojům a tedy i celkovému množství rodičovské investice je obvykle nevyhnutelné rozhodnutí mezi rovnoměrnou investicí a jejím případným přesunem. Psychologové upřednostňují pro zdárný vývoj všech potomků rovnoměrné rozložení lásky, péče

⁸⁵ WILSON, Edward Osborne. *O lidské přirozenosti. Máme svobodnou vůli, nebo je naše chování řízeno genetickým kódem?* 1.vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1993. s. 27.

a pozornosti mezi více dětí. Sociobiologie odůvodňuje přerozdělení péče uváděním konkrétních případů, kdy je toto zvýhodnění prospěšné.

V závěrečné části práce zmiňuji odlišnost filozofického a psychologického pojetí lidské existence od přístupu sociobiologického. Na evolučních a genetických základech můžeme v současné době přesvědčivě vysvětlit sobectví i altruismus, monogamii i sklon k nevěře, ale zároveň jsou všechna tato témata velmi diskutabilní. Sociobiologie je interdisciplinární vědou spojující poznatky z biologie, sociologie, antropologie, psychologie, etologie, zoologie, ekologie a mnoha dalších, což kromě její dynamiky přináší i zvýšené riziko mylné interpretace. Sociobiologové vycházejí z poznatků genetiky a molekulární biologie a snaží se lidské chování, zejména sociální, zcela vysvětlit rozmnožovacími strategiemi, jimiž se naše DNA pokouší co nejvíce rozšířit konkrétní dědičnou strukturu, genotyp. Psychobiologové a evoluční psychologové tvrdí, že vzorce chování, osvědčené dlouhodobou zkušeností, přežívají i v dobách a v podmínkách, které už navyklé chování nevyžadují. Tím vysvětlují mnoho paradoxů, jako například proč se tak často chováme v rozporu se svými mravními normami i rozumem. Případně redukují kolektivní chování na individuální motivaci a naopak. Dospívám zde k názoru, že většina sociobiologů nebere v potaz vliv kulturních a historických faktorů a opomíjí nejvýraznější rys u lidí, kterým je schopnost přetváření vlastního prostředí skrze civilizační výtobytky a také schopnost přetvářet sebe sama. V tomto spatřujeme největší rozdíl mezi sociobiologickým a psychologickým výkladem lidského jednání.

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

9.1 Literatura

ATKINSON L. Rita et al. *Psychologie*. Přel. Herman E., Petržela M., Břejlová D. 2.vyd. Praha : Portál, 2003. s. 752. ISBN 80-7178-640-3.

BARRETT, Louise; DUNBAR, Robin; LYCETT, John. *Evoluční psychologie člověka*. Přel. Lindová, J.; Kanócz, R.; Stibral, K. 1.vyd. Praha : Portál, 2007. 552 s. ISBN 978-80-7178-969-7.

BRÁZDA, Radim. *Ethicum*. 1.vyd. Zlín : Verbum, 2010. 188 s. ISBN 978-80-904273-9-6.

BRÁZDA, Radim. *Srovnávací etika*. 1.vyd. Praha : KLP - Koniasch Latin Press, 2002. 248 s. ISBN 80-85917-86-6.

BRÁZDA, Radim. *Úvod do srovnávací etiky*. 1. vyd. Praha : KLP - Koniasch Latin Press, 1998. 180 s. ISBN 80-85917-46-7.

DARWIN, Charles. *O pohlavním výběru*. 1. vyd. Praha : Academia, 2005. ISBN 80-200-1311-3.

DARWIN, Charles. *O původu člověka*. 2.vyd. Praha : Academia, 2006. 360 s. ISBN 80-200-1423-3.

DAWKINS, Richard. *Sobecký gen*. Přel. Vojtěch Kopský. 1.vyd. Praha : Mladá fronta, 1998. 319 s. ISBN 80-204-0730-8.

FRAŇKOVÁ, Slávka; BIČÍK, Vítězslav. *Srovnávací psychologie a základy etologie*. 1.vyd. Praha : Karolinum, 1999. 296 s. ISBN 80-7184-835-2.

GHISELIN, Michael T.; Darwin and Evolutionary Psychology. *Science* 179, 1973, s. 964-968. ISSN 00368075.

GRIM, Tomáš. Poučení z krizového vývoje společenských věd. *Vesmír*. č. 9, 2000. s. 524.

HARTL, Pavel; HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. 1.vyd. Praha : Portál, 2000. 774 s. ISBN 80-7178-303-X.

KOUKOLÍK, František. *Mozek a jeho duše*. 2. vyd. Praha : Makropulos, 1995. 223 s. ISBN 80-901776-1-1.

KRÁLÍK, Miroslav. Přežijeme sami sebe? *Konec konců*. č. 6, 2004. s. 23-24.

PATOČKA, Jan. *Filozofie výchovy*. 1. vyd. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1997. 66 s. ISSN 0862-4461.

PLAČEK, Štěpán. Křesťanství a sociobiologie si ruku nepodají. *Konec konců*. č.5, 2006. s. 26-27.

PLHÁKOVÁ, Alena. *Učebnice obecné psychologie*. 1. vyd. Praha : Academia, 2008. 472 s. ISBN978-80-200-1499-3.

QUAMMEN, David. Darwin: První střípky inspirace. *National Geographic*. č. 2, 2009, s. 100-119.

RIDLEY, Matt. *Červená královna*. Přel. Martin Konvička. 1.vyd. Praha : Portál, 2007. 315 s. ISBN 80-7367-135-2.

RIDLEY, Matt. Moderní Darwinové. *National Geographic*. č. 2, 2009, s. 120-137.

RIDLEY, Matt. *Původ ctnosti. O evolučních základech a zákonitostech nesobeckého jednání člověka*. Přel. Martin Konvička. 2.vyd. Praha : Portál, 2010. 296 s. ISBN 978-80-7367-6.

SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Přel. Petr Horák. 2.vyd. Praha : Nakladatelství Vyšehrad, 2004. 109 s. ISBN 80-7021-661-1.

SHEEHY, Noel. *Encyklopedie nejvýznamnějších psychologů*. Přel. Jiří Ogrocký . 1.vyd. Brno : Barrister Principal, 2005. 240 s. ISBN 80-86598-82-9.

STARK, Stanislav. *Filozofie člověka v historickém kontextu*. 1.vyd. Plzeň: Západočeská univerzita, 2008. 144 s. ISBN 978-80-7043-711-7.

ŠMOLKA, Petr. *Výběr partnera pro nezadané i zadané*. 1.vyd. Praha : Grada Publishing, 2005. 128 s. ISBN 80-247-1080-3.

TRIVERS, Robert; WILLARD, Dan. Natural selection of parental ability to vary the sex ratio of offspring. *Science* 179, 1973. s. 90-92.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I*. 1.vyd. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2005. 468 s. ISBN 80-246-0956-8.

VÝROST, Jozef; SLAMĚNÍK, Ivan. *Sociální psychologie*. 1.vyd. Praha : ISV nakladatelství, 1997. s. 453. ISBN 80-85866-20-X.

WEISS, Petr. Ženská a mužská sexuální atraktivita z pohledu sociobiologie. *Postgraduální medicína* 6, č. 2, 2004, s. 156-159.

WEISS, Petr. Ženská přitažlivost. *Psychologie Dnes*, č. 3, 2002, ISSN 1212-9607. s. 20-21.

WILSON, Edward Osborne. *O lidské přirozenosti. Máme svobodnou vůli, nebo je naše chování řízeno genetickým kódem?* 1.vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1993. ISBN 80-7106-076-3.

WILSON, Edward Osborne. *Sociobiology - The New Synthesis*. Cambridge : Harvard University Press, 1975. 697 s. ISBN 0-674-81621-8.

WRIGHT, Robert. *Morální zvíře: proč jsme to, co jsme*. Přel. Antonín Hradilek. 1.vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011. 456 s. ISBN 978-80-7422-075-3.

WRIGHT, Robert. *Víc než nic. Logika lidského osudu*. Přel. Antonín Hradilek. 1.vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 461 s. ISBN 80-7106-433-5.

ZRZAVÝ, Jan. O egoizmu všeho živého. *Vesmír*. č. 2, 1998/77. s. 67-71.

ZRZAVÝ, Jan; STORCH, David; MIHULKA, Stanislav. *Jak se dělá evoluce; od sobeckého genu k rozmanitosti života*. 1. vyd. Praha a Litomyšl: Paseka, 2004. 296 s. ISBN 80-7185-578-2.

9.2 Internetové zdroje

HAUSEROVÁ, Eva. *Blog*. [online]. [cit. 2012-12-4].

Dostupné z <<http://hauserova.blog.idnes.cz/>>.

HOLCOMB, Harmon and BYRON, Jason. "Sociobiology", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2010 Edition)*, [online]. [cit. 2012-14-3]. Dostupné z

<<http://plato.stanford.edu/archives/fall2010/entries/sociobiology/>>.

10 RESUMÉ

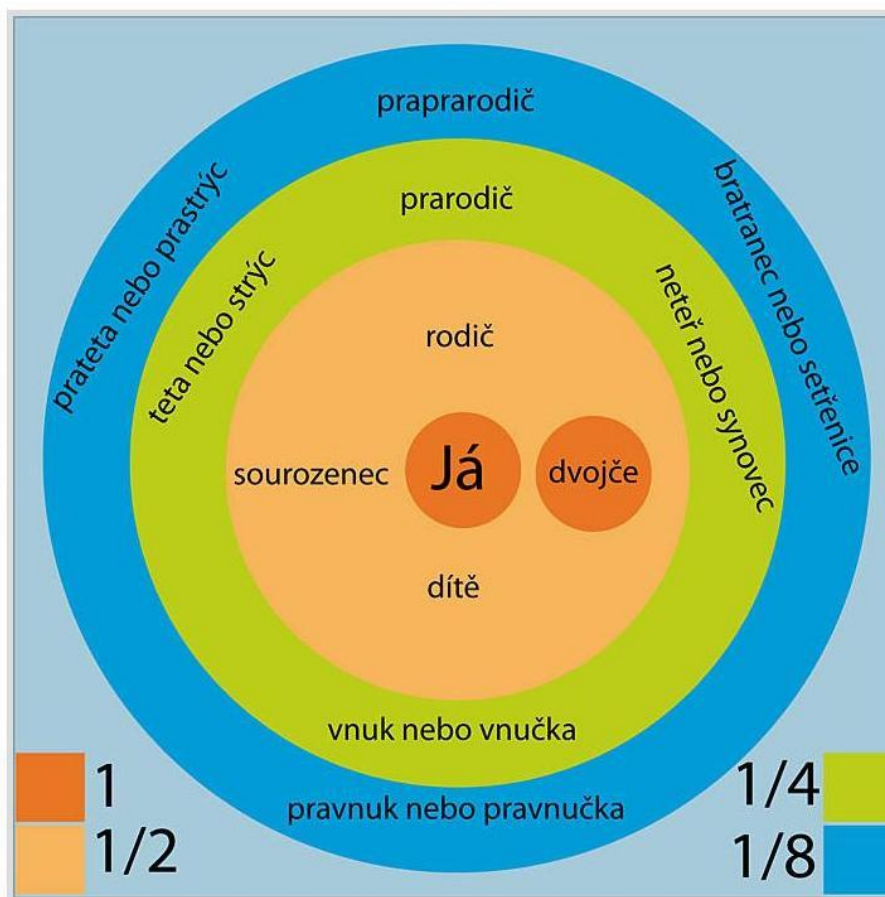
Sociobiology involves a structured examination of the biological nature of all forms of social behaviour in all organism species on Earth, including humans. In addition to examining human society, it also studies colony-forming organisms, social insects, fish, birds and mammals. Sociobiology is an interdisciplinary science combining biology, sociology, anthropology, psychology, ethology, zoology, ecology and many other findings, which makes it dynamic science although with an increased risk of misinterpretation.

The dispute between the psychological and sociological definition of culture is related to the dispute on cultural and biological determinism. One of the fundamental characteristics of every culture is its learnability within the human community.

Most sociobiologists do not consider cultural and historical factors as influential and neglect the most distinctive features in humans which are the ability to reshape their own environment through civilization achievements and the ability to transform themselves. This is where we can observe the biggest difference between the sociobiological and psychological interpretation of human behaviour.

11 PŘÍLOHY

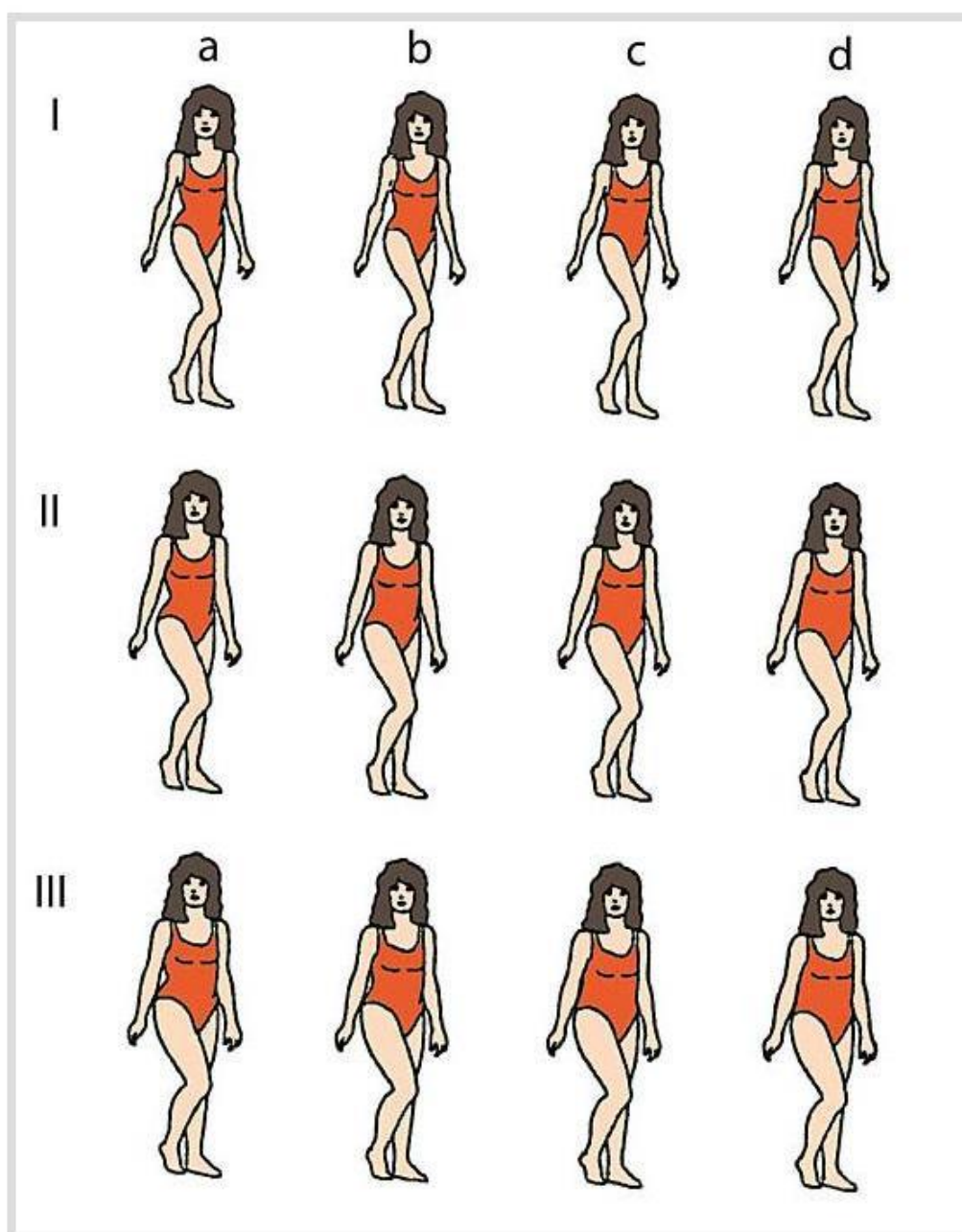
Příloha č. 1 – Schéma znázorňující míru genetické příbuznosti mezi blízkými příbuznými. Stránky Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, dostupné z <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/prif/ps09/kruh/web/pages/02-vyber.html> (navštíveny 23.3.2012).

Příloha č. 2 - **Příklady potenciálních zisků a ztrát vyplývajících z krátkodobých a dlouhodobých sexuálních vztahů.** (a) Nízká otcovská investice může vést k nízké kvalitě potomků, ale to není riziko muže, protože to nesnižuje jeho schopnost investovat do jiných vztahů (upraveno podle Geary et al. 2004). Stránky Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, dostupné z <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/prif/ps09/kruh/web/pages/02-vyber.html> (navštíveny 23.3.2012).

náklady a rizika	zisky
žena – krátkodobý vztah	
pohlavně přenosné choroby	krátkodobé zdroje partnera
těhotenství	dobré geny partnera
snížení hodnoty jako dlouhodobé partnerky	
žena – dlouhodobý vztah	
omezené sexuální možnosti	výrazné zdroje dlouhodobého partnera
povinnost/závazek se sexuálně rozmnožovat	otcovská investice
muž – krátkodobý vztah	
pohlavně přenosné choroby	možnost reprodukce
investice určitých zdrojů	žádná otcovská investice (a)
muž – dlouhodobý vztah	
omezení sexuálních možností	zvýšená jistota reprodukce
velká otcovská investice	vyšší kvalita potomků
velká investice do vztahu	sexuální a sociální partnerství

Příloha č. 3 – **Poměr obvodu pasu a boků u žen (WHR)**. Schéma použité pro testování fyzické atraktivity ženských siluet. Bez ohledu na celkové množství tělesného tuku, jsou za nejatraktivnější považovány ženy, které mají nejnižší WHR (sloupec „a“) (upraveno podle Singh 1993). Stránky Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, dostupné z <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/prif/ps09/kruh/web/pages/02-vyber.html> (navštíveny 23.3.2012).

Příloha č. 4 – **Předpokládaná míra a parametry vybíravosti mužů a žen** v dlouhodobých a krátkodobých sexuálních vztazích (upraveno podle Geary et al. 2004). Stránky Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, dostupné z <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/prif/ps09/kruh/web/pages/02-vyber.html> (navštíveny 23.3.2012).

krátkodobý		dlouhodobý	
vybíravost	parametry	vybíravost	parametry
ŽENY			
vysoká	indikátory dobrých genů biologická kompatibilita	vysoká	sociální status ekonomické zdroje biologická kompatibilita indikátory dobrých genů orientace rodiny sociální kompaibilita
MUŽI			
nízká	ukazatele fertility biologická kompatibilita	vysoká	znaky plodnosti biologická kompatibilita rodičovské schopnosti sociální kompatibilita